

Venäläisten nuorten rasismi

V e s a P u u r o n e n
R u s t e m S a f i m
A l e k s a n d r S a l a g a j e v
T i i n a S o t k a s i i r a
& I l j a T u r i j a n s k i

Neuvostoliiton hajottua 1990-luvun alussa Venäjän taloudellinen ja poliittinen kriisi syveni.¹ Monet entisen Neuvostoliiton tasavallat, erityisesti Keski-Aasiassa ja Kaukasuksella, eivät ole onnistuneet voittamaan taloudellisia vaikeuksia, mikä on voimistanut muuttoliikettä Venäjän federaatioon. Lisääntyvä maahanmuutto on asettanut venäläiselle yhteiskunnalle uusia haasteita, jotka liittyvät erilaisten etnisten² ja uskonnollisten ryhmien jäsenten kohtaamiin arkielämän tilanteissa. Monet 1990-luvulla ja 2000-luvulla varttuneet nuoret venäläiset asennoituvat negatiivisesti maahanmuuttajiin. He ovat omaksuneet stereotyyppisiä käsityksiä maahanmuuttajista ja rasistisia uskomuksia. Jotkut nuoret ovat osallistuneet rasistisiin hyökkäyksiin maahanmuuttajia ja maassa jo pitkään asuneita, etnisiin vähemmistöihin kuuluvia ihmisiä vastaan. Vuoden 2006 aikana Venäjällä kuoli lähinnä nuorten miesten muodostamien äärioikeistolaisten ja rasististen ryhmien suorittamissa hyökkäyksissä yli viisikymmentä ihmistä. Vuoden 2007 alku on osoittanut, että tilanne ei ole paranemassa (Ksenofobija 2007, Prestuplenija 2007).

Tässä artikkelissa tarkastellaan yhtäältä arkielämän rasismien yleisyyttä Venäjällä ja toisaalta

sitä, minkälaista rasismia etnisiin vähemmistöihin kuuluvat nuoret kokevat arkielämässään. Arkielämän rasismien levinneisyyttä tarkastellaan strukturoidun kyselyn (n=3996) ja sen eri muotoja teemahaastattelujen (n=74) avulla. Tutkimusaineistot on kerätty neljällä alueella: Karjalan ja Tatarstanin tasavalloissa sekä Pietarin ja Krasnojarskin kaupungeissa. Vastaajat olivat enimmäkseen 14–25-vuotiaita koululaisia ja opiskelijoita.³ Tutkimus osoitti, että arkipäivän rasismien erilaiset muodot (etniset vitsit, etniset pilkkanimet, etninen häirintä) ovat varsin yleisiä nuorten venäjänmaalaisten⁴ keskuudessa ja että lähes kaikki vähemmistöihin kuuluvat nuoret kohtaavat sen eri muotoja arkielämässään.

Rasismien käsitteestä

Rasismien käsitteellä on useita erilaisia määritelmiä. Useimmat tutkijat pitävät rasismia monitahoisena ilmiönä (k. esim. Barker 1981; *Dictionary of Race, Ethnicity & Culture*; Miles 1993; Parekh 2000). Rasismien päämuodot ovat vanhat, ns. tieteellinen rasismi, uusi kulttuurinen rasismi, institutionaalinen, rakenteellinen rasismi ja arkipäivän rasismi. Näiden rasismien eri muotojen erottaminen on vaikeaa, eikä se ole välttämättä hedelmällistäkään ilmiön ymmärtämisen kannalta, sillä eri muodot kietoutuvat käytännössä toisiinsa.

Vanha, niin sanottu tieteellinen rasismi tarkoittaa ideologiaa, johon yhdistyy syrjiviä ja tuhoavia poliittisia käytäntöjä. Ranskalaistutkija Todorovin mukaan vanha rasismi perustuu oletuksiin, joiden mukaan ihmisrodut ovat olemassa ja eri rotuihin kuuluvien ihmisten fysiologiset ja

psykologiset piirteet liittyvät toisiinsa ja periytyvät. Rasistisen ideologian mukaan roturyhmän jäsenyys määrittää yksilön ominaisuudet. Rodut voidaan asettaa hierarkkiseen järjestykseen, jossa valkoinen rotu katsotaan arvokkaimmaksi. Ideologia edellyttää, että valtioiden politiikka perustuu rotuja koskevaan tieteelliseen tietoon, minkä seurauksena esimerkiksi alempien rotujen eristäminen tai tuhoaminen tulee mahdolliseksi. (Todorov 1989, 115–117; Sikilovski 2002, 32)

Uusi, kulttuurinen rasismi taas perustuu oletukseen, että fyysisten piirteiden sijasta kulttuurisia piirteitä voidaan käyttää ihmisrotujen erottamiseen ja asettamiseen hierarkkiseen järjestykseen: kulttuurit rodullistetaan. Kulttuurisen rasismien kannattajien mukaan kulttuurit ovat ”luonnollisten” prosessien tulosta, ne kehittyvät omalaatuisiksi ihmisten sopeutuessa alkuperäisten kotiseutujensa luonnonoloihin. Institutionaalinen tai rakenteellinen rasismi perustuu lainsäädäntöön tai institutionaalisiin käytäntöihin, joiden tuloksena tapahtuu esimerkiksi etniseen taustaan perustuvaa syrjintää oppilaitoksissa, asunnonsaannissa ja työmarkkinoilla.

Arkipäivän rasismi, joka on tässä artikkelissa esitettävän analyysin keskeinen käsite, taas tarkoittaa eri etnisiä ryhmiä edustavien ihmisten arkipäivän kanssakäymisessä esiintyviä loukkaavia, syrjiviä ja eristäviä tekoja ja käytäntöjä. Artikkelissa tarkastellaan ilmiötä, jotka vähemmistöihin kuuluvat ihmiset ovat kokeneet tai voivat kokea loukkaaviksi. Näihin ilmiöihin kuuluvat esimerkiksi loukkaavat eleet, katset ja ilmeet sekä vitsit, tavat ja vähemmistöön kuuluvien eristäminen tai syrjintä työpaikoilla, oppilaitoksissa tai erilaisissa palveluissa (esimerkiksi ravintolat, baarit ja kaupat). Arkipäivän rasismi ilmenee useimmiten yksittäisten ihmisten tekoina, mutta rajanveto esimerkiksi rakenteellisen tai institutionaalisen ja arkipäivän välillä on vaikeaa. Arkipäivän rasismi nimittäin perustuu sosiaalisiin rakenteisiin ja enemmistön valtaan. Käsite ”arkipäivän rasismi” yhdistää rakenteelliset ja institutionaaliset käytännöt yksityisten ihmisten arkisiin tekoihin. Käsitteen esitti hollantilais-surinamilainen sosiologi

Philomena Essed teoksessaan *Understanding Everyday Racism: An Interdisciplinary Theory* vuonna 1991. Hän kehitteli käsitteen empiirisessä tutkimuksessa, joka koski rasismien ilmenemismuotoja USA:ssa ja Hollannissa. Essedin lähestymistavassa yhdistyvät arkipäivän sosiologian ja fenomenologisen sosiologian lähtökohdat. Essed korostaa, että on välttämätöntä tutkia rasismia ihmisten arkisissa käytännöissä ja että erityisen tärkeää on ottaa huomioon rasismien uhrien kokemukset. Jonkin ilmiön määrittäminen rasistiseksi perustuu siis uhrien kokemukseen eikä siihen, mitä mahdollisia intentioita teon suorittajilla oli.⁵ Essedin mukaan makrososiologista rakenteellisiin ja ideologisiin seikkoihin keskittyvää rasismien tutkimusta on täydennettävä mikrososiologisilla arkipäivän käytäntöjen ja kokemusten tutkimuksella, koska makrotason rasismikin perustuu mikrotason ilmiöihin.

Monimetodinen tutkimusasetelma

Tämän tutkimuksen aineiston keruussa käytettiin monimetodista tutkimusasetelmaa, jossa käytettiin sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia aineistonhankinta- ja -analyysimenetelmiä. Kvalitatiivista aineistoa nuorten rasismikokemuksista kerättiin teemahaastatteluilta Kazanissa, Petroskoissa ja Pietarissa. Haastateltavia oli 74 ja he edustivat 19 etnistä ryhmää⁶. Haastatellut olivat yliopiston perus- ja jatkotutkinto-opiskelijoita (17–26 -vuotiaita), kahdeksaluokkalaisia koululaisia (15–16 -vuotiaita) ja nuoria työssäkäyviä ihmisiä (18–27 -vuotiaita), joilla oli joko yliopisto tai ammattikoulutus. Arkielämän rasismien yleisyyttä nuorten havaintojen avulla kartoittava aineisto kerättiin kyselyillä Karjalan ja Tatarstanin tasavalloissa sekä Pietarin ja Krasnojarskin kaupungeissa vuosina 2004–2005. Vastaajat olivat yliopisto-opiskelijoita, peruskoululaisia, lukiolaisia ja ammattikoululaisia (suurimmaksi osaksi 14–25 -vuotiaita). Heitä oli yhteensä 3996.⁷ Kyselylomake koostui kolmesta osasta, joissa ensimmäisessä kysyttiin vastaajien taustaan liittyviä kysymyksiä.⁸ Näitä muuttujia on tarkoitus käyttää vastaajajoukon kuvailussa ja

Taulukko 1: Kyselyn vastaajat (n=3996) alueen, sukupuolen, koulutuksen ja iän mukaan (prosenttia)

	Pietari		Krasnojarsk		Karjalan tasavalta		Tatarstanin tasavalta		Yhteensä N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%		
mies	535	53,6	362	43,9	346	41,1	538	40,7	1781	44,7
nainen	464	46,4	463	56,1	495	58,9	784	59,3	2206	55,3
opiskelijat	592	59,0	407	49,3	410	48,6	589	44,6	1998	50,0
koululaiset	412	41,0	419	50,7	434	51,4	733	55,4	1998	50,0
13–14 vuotta	37	3,7	37	4,5	10	1,2	0	0,0	84	2,1
15–19 vuotta	839	83,9	685	83,2	540	64,0	1243	94,5	3307	83,0
20–24 vuotta	119	11,9	99	12,0	290	34,4	70	5,3	578	14,5
25–35 vuotta	5	0,5	2	0,2	4	0,5	3	0,2	14	0,4
Yhteensä	1004	25,1	826	20,7	844	21,1	1322	33,1		

selittävinä tekijöinä tulosten syvemmän analyysin vaiheessa. Kyselyn toisessa osassa kysyttiin vastaajien etniseen ja kielelliseen identiteettiin sekä nuorisokulttuuriin liittyviä kysymyksiä ja kolmannessa osassa vastaajien kokemuksia etnisestä diskriminaatiosta ja arkipäivän rasismista. Taulukossa esitetään joitakin kyselytutkimuksen vastaajajoukon ominaisuuksia.

Syy erilaisten aineistojen käyttöön on se, että tutkimuksessa ajatellaan sosiaalisen todellisuuden jakautuvan yksilöiden, ryhmien ja rakenteiden tasoon. Yksilöllisen tason ilmiöitä (esimerkiksi kokemukset arkipäivän rasismista ja etnisestä syrjinnästä) tutkitaan sekä haastatteluilla että kyselyllä. Kyselyn tehtävänä on ollut paljastaa näiden ilmiöiden yleisyys venäjänmaalaisten nuorten keskuudessa – haastattelun tarkoitus taas on tarjota materiaalia arkipäivän rasmin kokemuksen ymmärtämiselle. Lisäksi haastattelujen tavoitteena on antaa ääni rasmin

uhreiksi joutuneille vähemmistöjen edustajille. Haastatteluaineistot yhdessä kyselyaineistojen kanssa avaavat mahdollisuuksia arkipäivän rasmin syiden ja seurausten teoreettiselle tulkinnalle sekä yksilöllisellä että yhteiskunnallisella tasolla.

Tutkimusalueiden etniset ryhmät

Tatarstanin tasavalta, joka kuuluu Venäjän federaatioon, sijaitsee Volgan federatiivisessa hallintopiirissä. Alueen väestö on etnisesti hyvin heterogeeninen. Viimeisen valtakunnallisen väestönlaskennan (vuonna 2002) mukaan tasavallassa asuu 107 etnisen ryhmän edustajia. Tataarit, jotka ovat tasavallan suurin etninen ryhmä, ovat enemmistönä maaseudun pikkukaupungeissa ja kylissä. Toiseksi suurin ryhmä, venäläiset, taas ovat enemmistönä suurissa kaupungeissa ja niiden välittömässä läheisyydessä. Useat

merkittävimmistä etnisistä vähemmistöryhmistä Tatarstanissa ovat kotoisin Keski-Aasian ja Kaukasian maista.

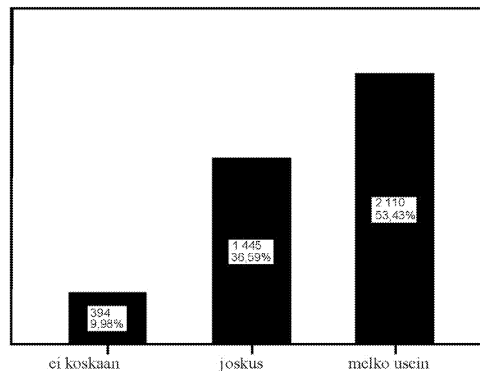
Pietari ja Karjalan tasavalta ovat Luoteisen federatiivisen hallintopiirin osia. Tälle alueelle suuntautunut nettomuutto on ollut positiivinen jopa viime vuosina, jolloin Venäjän sisäinen muuttoliike on alkanut vähentyä. Venäläiset ovat Karjalan tasavallassa ylivoimaisesti suurin ryhmä, hiukan yli yhdeksän prosenttia tasavallan asukkaista luokittelee itsensä karjalaisiksi, hiukan yli viisi prosenttia on valkovenäläisiä ja vajaa kolme prosenttia ukrainalaisia. Muita vähemmistöjä ovat esimerkiksi suomalaiset, vepsäläiset ja puolalaiset. Yli 99 % Karjalan väestöstä puhuu sujuvasti Venäjää. Vuoden 2006 syyskuun alun Kontupohjan etnisten konfliktien yhteydessä keskustelun aiheeksi nousivat erityisesti tšetšeeni- ja azerbaidžanilaisvähemmistöt. Tilastojen mukaan Karjalassa asuu 393 tšetšeeniä ja 1753 azerbaidžanilaista.

Krasnojarskin alueen etninen jakautuminen on selostettu tässä lehdessä julkaistavassa Denis Zujevin artikkelissa (Zujev 2007), joten sen osalta ei mennä yksityiskohtiin. Krasnojarskin alueella, joka sijaitsee Siperiassa, asuu 137 etnisen ryhmän jäseniä, joista osa kuuluu pohjoisiin alkuperäiskansoihin. Viime vuosina alueen etninen kartta on muuttunut värikkäämmäksi lähinnä entisistä neuvostotasavalloista saapuneiden työperäisten maahanmuuttajien ansioista.

Arkipäivän rasismien laajuus

Selvittääksemme arkipäivän rasismien muotojen yleisyyttä esitimme vastaajille kysymyksiä, jotka koskivat muun muassa etnisten vitseiden yleisyyttä. Koska arkielämän rasismiksi voidaan laskea sellaiset toisista etnisistä ryhmistä kerrotut vitset, jotka vitseiden kohderyhmään kuuluvat ihmiset kokevat loukkaaviksi muotoilimme kysymyksen seuraavasti: ”Oletko kuullut tai lukenut etnisiä vitsejä, jotka tekevät naurunalaiseksi etnisiä vähemmistöjä tai loukkaavat niiden arvokkuutta?” Valtaenemmistö (noin 90 %) vastaajista oli kuullut tällaisia vitsejä (ks. kuvio 1 alla) eikä tässä

suhteessa ollut eroa vähemmistöihin kuuluvien ja enemmistöihin kuuluvien nuorten välillä.

Kuvio 1: etniset vitset (n=3949)

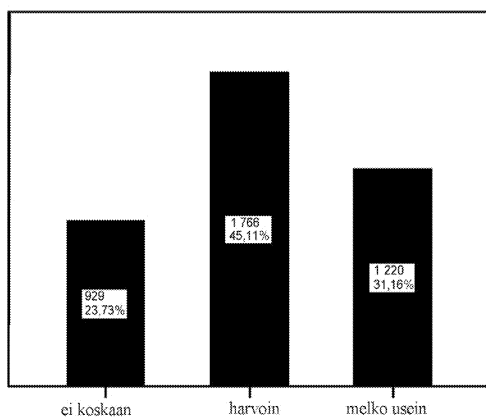
Kysyimme vastaajilta myös missä he olivat lukeneet tai kuulleet näitä vitsejä. Lähes 30 % oli kuullut niitä viettäessään vapaa-aikaa ystäviensä kanssa, 34 % oli lukenut niitä sanomalehdistä, aikakauslehdistä tai Internetistä, 36 % oli kuullut tai lukenut etnisiä vitsejä monissa eri paikoissa (n=3549).

Etnisiä vitsejä on tutkittu varsin paljon (k. esim. Davies 1990; Draitser 1998). Davies kiinnittää huomiota siihen, että etnisten vitseiden yleisyys liittyy etnisyyden ja etnisen identiteetin merkityksen vaihteluun (Davies 1990, 2). Venäläistä etnistä huumoria tutkineen Emil A. Draitserin (1998) mukaan etnisiä vitsejä oli erittäin paljon jo varhain neuvostoaikana, mutta vielä enemmän niitä esiintyi neuvostoajan loppupuolella ja erityisesti 1990-luvulta lähtien Neuvostoliiton jälkeisenä aikana. Etnisestä huumorista tuli poliittisen huumorin päämuoto 1990-luvulla. Draitser väittää, että jos tarkoituksena on oppia tuntemaan venäläisiä yksilöinä, heidän asenteitaan ja tapojaan, uskomuksiaan ja päähänpintymiään sekä yleisemmin ulko- ja sisäryhmien välisiä suhteita venäläisessä yhteiskunnassa, vitset ovat erittäin arvokas lähdeaineisto.

Etninen huumori on tietty folkloren tai jokeloren muoto. Se heijastelee sen ryhmän henkistä tilaa ja asenteita, joka vitsejä kertoo. Vitset synnyttävät koomisia etnisiä stereotyppejä,

joiden täytyy olla ainakin jossakin määrin tuttuja sekä vitsien kertojille että kuulijoille. Jos vitsien kertojat ja kuulijat eivät tunne stereotyyppisiä tai niitä toisten etnisten ryhmien arkipäivän piirteitä, joihin vitsit viittaavat, eivät vitsit naurata. Venäjällä kerrotaan eniten vitsejä gruusialaisista, ukrainalaisista, juutalaisista ja tsukkseista. Etnisillä vähemmistöillä, kuten juutalaisilla, on oma rikas venäläisvitsien traditionsa (Draitser 1998, 10–13, 17).

Etninen nimittely on toinen hyvin yleinen etnisen pilkkaamisen ja nöyryyttämisen muoto. Melkein kaikki haastatellut vähemmistöihin kuuluvat nuoret kertoivat tästä arkisen vuorovaikutuksen muodosta, kun kysyimme heiltä heidän kokemistaan nöyryytyksistä. Kyselyyn vastanneista nuorista taas yli 75 % kertoi, että he ovat ainakin joskus havainneet etnisten pilkkanimien käyttöä (ks. kuvio 2 alla).

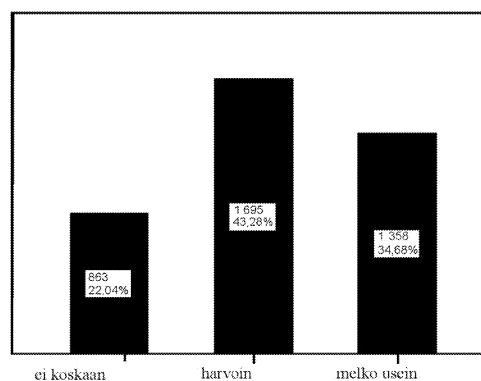
Kuvio 2: etninen nimittely (n=3915)

Etnisten pilkkanimien käyttöä koskevan kysymys oli muotoiltu seuraavasti: ”Kuinka usein olet havainnut koulussa tai muissa paikoissa käytettävän toisiin kansallisuuksiin kuuluvista ihmisistä loukkaavia pilkka- ja liikanimiä?”. Venäläisistä vastaajista 78 % (n=2760), tataareista 70 % (n=680), karjalaisista 64 % (n=78), suomalaisista 71 % (n=24) ja muihin kansallisuuksiin⁹ kuuluvista 76 % (n=332) oli kuullut näitä sanoja käytettävän joko harvoin tai usein. Useimmin niitä olivat kuulleet muihin kansallisuuksiin kuuluvat (33 %, n=110) ja venäläiset nuoret

(32,5 %, n=896).

Etnisten vitsien ja nimittelyn voi ajatella olevan arkipäivän rasismin ”kevyitä” muotoja, vaikka nekin voidaan kokea syvästi nöyryyttävänä ja loukkaavana. Niiden lisäksi pyysimme vastaajiamme kertomaan havaintojaan tai kokemuksiaan etnisestä huliganismista ja omien tai joidenkin toisten ihmisten oikeuksien loukkaamisesta etnisen taustan vuoksi.

Etnistä huliganismia oli vähintään joskus havainnut tai kokenut melkein 80 % vastaajista (ks. kuvio 3 alla).

Kuvio 3: etninen huliganismi (n=3916)

Omien oikeuksiensa loukkauksia etnisen taustan vuoksi kertoi kokeneensa 42 % vähemmistökansallisuuksien edustajista. Näiden lukujen perusteella voi väittää, että arkipäivän rasismi eri muodoissaan on osa venäjänmaalaisten nuorten enemmistön maailmaa.

Arkipäivän rasismin alueellinen vaihtelu

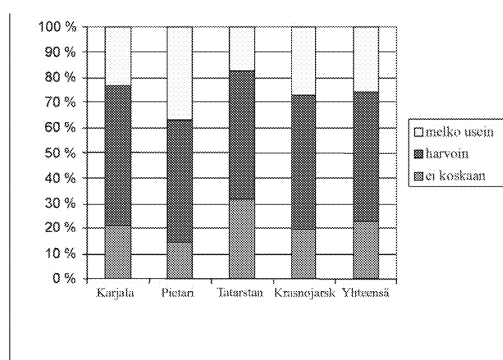
Kuten edellä tuli ilmi, tutkimusalueidemme väestön etninen jakautuminen vaihtelee varsin paljon. Karjalan tasavallassa, Krasnojarskissa ja Pietarissa venäläiset ovat selvä enemmistö, mutta Tatarstanissa he ovat vähemmistö. Halusimme alustavasti tarkastella sitä, minkälainen suhde on väestön etnisen koostumuksen ja etnisten suhteiden yleisen tilan ja arkipäivän rasismin välillä. Oletuksemme on, että väestön etninen

Taulukko 2: etnisten suhteiden tila tutkimusalueilla (%) (n=3950)

	riitaiset	rauhalliset
Pietari	81.3	18.7
Krasnojarsk	77.3	22.7
Karjala	61.5	38.5
Tatarstan	55.3	44.7

koostumus vaikuttaa etnisiin asenteisiin ja myös arkipäivän rasismiin voimakkuuteen. Vastaajia pyydettiin arvioimaan asuinpaikkansa etnisten suhteiden tilaa viisiportaisella asteikolla, jonka ääripäinä olivat rauhalliset – riitaiset. Kysymyksen annetut vastaukset esitetään taulukossa 2.

Tämä taulukko osoittaa, että etnisten suhteiden tila on nuorten vastaajien mielestä hyvin erilainen alueesta riippuen. Tulos on yhdenmukainen sen käsityksen kanssa, joka muodostuu rasismia Venäjällä koskevien raporttien ja tilastojen perusteella (k. esim. Ksenofobija 2007). Myös erilaisten arkipäivän rasismiin kuuluvien ilmiöiden yleisyys näyttää vaihtelevan alueittain. Esimerkiksi oikeuksien loukkauksia havaittiin selvästi eniten Pietarista (k. kuvio 4).

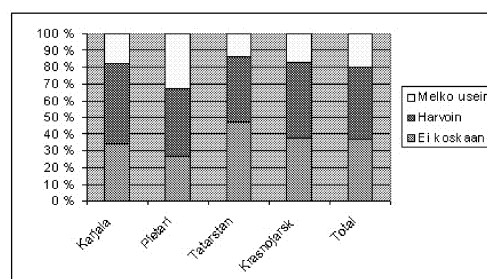
Kuvio 4: oikeuksien loukkaukset / alue

Myös haastatellut, joista muutamat olivat asuneet eri puolilla Venäjää, olivat omiin kokemuksiinsa perustuen huomanneet selviä eroja alueiden välillä:

Minua ei ole koskaan kohdeltu halveksivasti Kazanissa, mutta muutama vuosi sitten, kun olin töissä Moskovassa, kuulin jatkuvasti loukkaavia huutoja ... En ole koskaan tavannut yhtään skinheadiä

täällä, mutta Moskovassa he hyökkäsivät veljeni kimppuun ja pahoinpitelivät häntä ... (Uzbekkimies, 21 vuotta, ravintolatyöntekijä).¹⁰

Arkipäivän rasismiin on useita erilaisia syitä. Eräs tekijä, joka ilmeisesti on yhteydessä kaikenlaisen rasismien ilmenemiseen, on se, missä määrin äärioikeistolaisia ideologioita levitetään ja rasistisia liikkeitä toimii tietyllä alueella. Seuraava kuviossa on esitetty kyselyn pohjalta vastaajien havaintoja nationalistisesta propagandasta omilla asuinalueillaan.

Tämä kuvio osoittaa, että nationalismista raportoidaan eniten Pietarista, missä erilaiset arkipäivän rasismien muodotkin ovat yleisimpiä. Tatarstanissa nationalistista propagandaa esiintyy vähemmän kuten myös kokemuksia arkipäivän rasismista. Näyttää siis siltä, että arkipäivän rasismien esiintymisen ja nationalistisen propagandan välillä on positiivinen riippuvuussuhde.

Arkipäivän rasismi kokemuksena

Edellä esitetyt kyselytutkimuksen tulokset kuvaavat tutkimuksen kohteena olevan ilmiön yleisyyttä. Määrälliset tulokset ovat tärkeitä, kun pyritään arvioimaan esimerkiksi arkipäivän rasismien yhteiskunnallista tai poliittista merki-

tystä. Arkipäivän rasismi on laajalle levinnyt ilmiö venäläisessä yhteiskunnassa. Lisäksi sen kokemisella voi olla erittäin suuri vaikutus uhriksi joutuneiden ihmisten elämään. Venäjällä on viime vuosina toteutettu useita mielipidetiedusteluja, joissa on selvitetty venäläisten nuorten suhtautumista maahanmuuttajiin ja kansallisiin vähemmistöihin (esim. Podrostki 2007). Nämä kyselyt vahvistavat näkemystä, että erityisesti Kaukasuksen ja Keski-Aasian alueelta tuleviin siirtolaisiin suhtaudutaan ennakkoluuloisesti ja että ennakkoluulot heijastuvat vähemmistö-kansallisuuksiin kuuluvien ihmisten elämään arkipäivän rasismien kokemuksina. Arkipäivän rasismien tutkiminen kyselyillä on kuitenkin ongelmallista. Yksi ongelmista on se, että valtaväestön edustajille arkipäivän rasistiset, rutiinimaiset käytännöt ovat usein niin kiinteä osa arkea, että niitä ja niiden rasistisuutta on vaikea havaita. Toisaalta rasismien kokemukset ovat usein yksilöille haastavia, ja erityisesti lasten ja nuorten voi olla vaikea tuoda kokemuksia ja niihin liittyviä tunteita esille. Tästä syystä on tärkeää myös havainnoida erilaisia arkipäivän tilanteita sekä haastatella vähemmistöihin kuuluvia ihmisiä heidän kokemuksistaan.

Puuronen (2003, 193) on Suomen tilannetta koskevassa artikkelissaan todennut, että arkipäivän rasismi voi saada monia muotoja. Sitä voi esiintyä muun muassa sanavalinnoissa, ilmeissä, eleissä, huumorissa ja tietyissä tavoissa. Toisaalta arkipäivän rasismi voi tarkoittaa myös tiettyihin vähemmistöihin kuuluvien ihmisten syrjimistä ja eristämistä sekä heidän näkemistään ongelmana. Erilaisuus Venäjällä -projektiin liittyen tehdyissä haastatteluissa Venäjällä asuvat eri kansallisuuksiin kuuluvat nuoret ovat kertoneet esimerkkejä kaikista yllämainituista arkipäivän rasismien muodoista. Tässä tuomme esille muutamia esimerkkejä siitä, miten arkipäivän rasismi näyttäytyy Venäjällä asuvien ei-venäläisten nuorten arjessa.

Nuorten kohdalla on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota kodin, koulun, harrastusten, nuorisokulttuurin sekä ystävyysuhteiden merkitykseen aikuisuuteen kasvamisessa. Muun

muassa Harinen et al. (2005) ovat todenneet, että erityisesti koulu, tai nuorten aikuisten kohdalla yliopistot ja ammatilliset opistot, ovat paikkoja, joissa käydään neuvotteluja yhteisöön kuulumisesta ja siitä, mikä on kenenkin asema ja arvo yhteiskunnassa. Venäjän koulutusjärjestelmä käy tällä hetkellä läpi muutoksia, jotka heijastuvat monin tavoin opiskelijoiden arkeen. Haastattelujen perusteella ei voida sanoa, että opettajien ja kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien oppilaiden väliset suhteet olisivat erityisen jännittyneet, mutta toisaalta ongelmia ilmenee ja yleiset ennakkoluulot heijastuvat myös opiskelijaelämään. Periaatteessa esimerkiksi yliopisto-opinnot ovat avoimia kaikille pääsykokeissa menestyville opiskelijoille, mutta käytännössä muun muassa opiskelijavalintoihin voi liittyä eriarvoisuutta. Eräs haastateltu kertoo tilanteesta, jonka hän kohtasi hakiessaan pietarilaiseen yliopistoon:

Yliopistolla oli eräs henkilö, opettaja, joka katsoi passiini. Sen jälkeen häntä ei enää kiinnostanut, mitä olin kirjoittanut tai vastannut. Ensin hän katsoi passiani ja kysyi: ”Dagestanistako?” Vastasin kyllä. Olin kokematon enkä tiennyt mistään mitään. Oli vaikea sanoa vastaan. Hän otti paperini, repi ne ja sanoi, etten läpäissyt [pääsykoetta]. Se oli vaikeaa. Ajattelin, että oli oma vikani, etten selvinnyt. Sitten ymmärsin, että... Sinähän tiedät, että dagestanilaisilla on tunne, kosto. Päätin näyttää tälle henkilölle, että olen parempi. Pääsin yliopistoon vuotta myöhemmin. Tunnen tämän ihmisen nyt ja hän pelkää minua. Näytin hänelle, että saan opinnot suoritettua. Ensimmäisinä vuosina sain erinomaisia arvosanoja. Todistin hänelle, etteivät kaikki dagestanilaiset ole pahoja, idiootteja, kuten he ajattelevat. Olemme aivan tavallisia. M20 (tabasaranani)¹¹

Myös muunlaisista rasistisista kokemuksista saatiin tietoa. Osa haastatelluista kertoi esimerkiksi valitsevansa vaatetuksensa oppitunneille menessään siten, ettei se kiinnittäisi opettajien tai muiden opiskelijoiden huomiota. Kansallisiin kysymyksiin liittyvä ilmiö ovat myös ns. mustat yliopistot, joissa siirtolais- ja maahanmuuttajaopiskelijoiden määrä on suuri. Esimerkiksi Pietarissa tietyissä tiedekunnissa

tai oppilaitoksissa opiskelee erityisen paljon ei-venäläisiä opiskelijoita. Tätä ilmiötä ja sen vaikutuksia ei ole juurikaan tutkittu Venäjällä, vaikka se voi tulevaisuudessa vaikuttaa merkittävästi eri oppilaitosten arvostukseen ja nuorten sijoittumiseen työelämässä.

Nuorten kokemat ongelmat eivät suinkaan rajoitu koulumaailmaan, vaan kuten Harinen et al. (2005, 3) tuovat esille, monet muutkin julkiset paikat, kuten kadut ja kauppakeskukset ovat tiloja, joissa käydään kamppailua yhteisöön kuulumisesta. Maahanmuuttajanuorten ja vähemmistöihin kuuluvien nuorten näkökulmasta katsottuna ne eivät ole neutraaleja tiloja, vaan kenttä, jolla neuvotellaan siitä, kenellä on oikeus näkyä ja osallistua yhteiskunnassa. Arkipäivän rasismi konkretisoituu kysymyksiksi siitä, miten saa ja voi pukeutua, missä ja milloin on miellyttävää tai sallittua liikkua ja millaisiksi arkipäivän vuorovaikutustilanteet muodostuvat.

M24: Minua pilkataan, erityisesti lapset ja teinikäiset huutelevat pilkkanimiä. On hyvin hankalaa kävellä kaupungilla iltaisin.

H: Mitä he sanovat, minkälaisia pilkkanimiä?

M24: Että et ole venäläinen, vaan *tšurka*.

H: Onko sillä jotakin tekemistä *tšernyi*-nimityksen (musta) kanssa?

M24: On, mutta *tšernyi* liittyy kaikkiin kaukasialaisiin kansallisuuksiin.

H: Tapahtuuko sitä usein.

M24: Ei usein, silloin tällöin. M24 (georgialainen)¹²

Vaikka arkipäivän rasismi syntyy usein yksittäisten ihmisten valinnoista ja toiminnasta, se liittyy kuitenkin aina valtarakenteisiin ja enemmistön valta-asemaan. Enemmistöllä ei välttämättä tarkoiteta laskennallisesti suurempaa kansallista tai etnistä ryhmää, vaan ryhmää, joka käyttää yhteiskunnassa taloudellista, poliittista ja kulttuurista valtaa. Venäjällä kasvaa nyt sukupolvi, joka oppii olevansa ”erilainen” kuin venäläiset, Venäjän täysivaltaiset kansalaiset. Tämä sukupolvi tietää, että tietyt yhteiskunnallisen elämän alat on heiltä suljettu. Haastateltavat viittasivat siihen, että heillä ei ole mahdollisuutta esimerkiksi osallistua politiikkaan, vaikka poli-

tiikka on kuitenkin yksi keskeisistä areenoista, joilla heitäkin koskevia päätöksiä tehdään.

Venäläisiä on enemmistö, mikä tarkoittaa eristämistä. Tärkein piiri koostuu venäläisistä ja sitten tulevat muut kansallisuudet. Vastavuoroisia suhteita ei ole. Venäläiset ovat varmoja siitä, että he ovat täällä isäntiä (...) He ajattelevat, että kaikki ihmiset tuottavat heille vahinkoa. Jos tulen tänne, niin haittaan heidän elämänsä, pilaan Pietarin. Se, että saisi apua tai että pääsisi kontaktiin jopa nuorten kanssa, on vaikeaa. Tähän ei lasketa tyttöjä, jotka juttelevat poikien kanssa. Mutta jos puhutaan miesten kesken, niin se on erittäin vaikeaa. M20 (tabasarani)¹³

Nyky-Venäjällä tässä mielessä keskeistä on poliittisen ja taloudellisen vallan ohella mediavalta. Venäjällä sekä lehdistö että vielä suuremmassa määrin televisio ovat näyttämöitä, joilla keskustellaan ja väitellään siitä, millaiseksi kenenkin yhteiskunnallinen asema määrittyy. Erityisesti Kaukasuksen alueelta kotoisin olevien nuorten näkökulmasta huolestuttavaa on se, että media pääosaltaan toistaa viestiä, jonka mukaan Kaukasukselta kotoisin olevat ihmiset ovat bandiitteja, rikollisia, terroristeja, ylipäättään sivistymättömpiä kuin venäläiset. Eräs haastateltava kuvaa median roolia seuraavasti:

PI: (...) Mutta joukkotiedotusvälineet ovat monen vuoden ajan, Tšetšenian konfliktin aikana, tehneet paljon pilatakseen meidän kuvamme ihmisten silmissä. He syyttävät meitä kaikesta. Ei ole väliä sillä, onko kyseessä lapsi, vanha mies tai nainen. He väittivät, että kaikki tšetšeenit ovat terroristeja tai rikollisia. Ja tietysti tämän vuoksi jotkut ihmiset suhtautuvat tšetšeenihin vihamielisesti. Mutta joka tapauksessa yleinen ilmapiiri on ystävällinen. M27 (tšetšeeni)¹⁴

Median rooli korostuu erityisesti tilanteissa, joissa ”tulijat” ja venäläiset eivät ole juurikaan tekemisissä toistensa kanssa. Tällöin käsitykset eri kansallisuuksista perustuvat pitkälti huhupuheisiin ja juuri median välittämiin mielikuviin. Monet Venäjän tiedotusvälineet suhtautuvat avoimen ennakkoluuloisesti Kaukasuksen alueelta tuleviin muuttajiin. Haastatellut vähemmistönuoret olivat erittäin huolissaan uutisoinnin

yksipuolisuudesta. He eivät tunnista itseään ja kotiseutuaan median välittämistä tiedoista. Aitojen kohtaamisten puuttuessa monilla venäläisillä ei ole tietoa siitä, millaisia kaukasialaiset ovat ja mitä he ajattelevat ja toivovat.

Rastaan (2004, 55) mukaan rasististen käytösten ja diskurskien vastustamisen edellytys on, että ymmärretään, miten rasismi ilmenee arkipäivän tilanteissa ja kuinka se vaikuttaa yksilöihin ja ryhmiin. Erityisesti lasten ja nuorten kohdalla rasismien kokeminen voi aiheuttaa vakavia seurauksia yksilön terveydelle ja hyvinvoinnille, sille miten yksilö näkee itsensä ja muut ihmiset sekä omat mahdollisuutensa yhteiskunnan jäsenenä. Tämä voi näkyä myöhemmin sosiaalisina paineina ja ongelmina, kuten syrjään vetäytymisenä sekä ihmisten ja uusien sosiaalisten tilanteiden välttelyä. Toisaalta epätasa-arvon kokeminen voi myös nostattaa taistelutahtoa ja halua puolustaa omanarvontuntoa, mikä voi näkyä esimerkiksi aktiivisena yhdistystoimintana. Arkipäivän rasismi on monitahoinen ongelma, jolla on monia yksilön ja yhteisön kannalta merkittäviä vaikutuksia.

Rasismi osana arkipäivän tilanteita

Arkipäivän rasismi on prosessi, jossa käytännöt, joilla on rasistisia seurauksia, toistuvat ja tulevat tutuiksi. Siten arkipäivän rasismiin kuuluvat ilmiöt kuten nimittely, vitsit ja oikeuksien loukkaukset voimistavat ja tekevät ajankohtaisiksi niiden perustan muodostavia rasistisia asenteita ja käsityksiä rotujen ja kulttuurien välisistä suhteista. Hallitsevaan etniseen ryhmään kuuluvat henkilöt ovat usein kyvyttömiä tunnustamaan, että arkipäivän rasismiin liittyvät ilmiöt olisivat rasistisia tai edes problemaattisia, koska usein tietyt käytännöt, puhuvat, stereotyyppit ja asenteet opitaan jo elämän varhaisessa vaiheessa osana sosialisaatiota. Enemmistöön kuuluvat henkilöt ottavat arkipäivän rasismiin liittyvät käytännöt annettuina ja tuntevat olonsa usein loukatuksi tai epämuikavaksi, jos ja kun joutuvat reflektoimaan toimintaansa.

Arkipäivän rasismi on osa useimpien venäjänmaalaisien nuorten elämää. Enemmistöön kuuluvat henkilöt tekevät tekoja, jotka rajoittavat vähemmistöihin kuuluvien ihmisten oikeuksia, halventavat ja nöyryyttävät heitä ja sulkevat vähemmistöihin kuuluvia henkilöitä ulos kanssakäymisestä. Vastaajat venäläisvaltaisilta alueilta (Pietari ja Krasnojarsk) kertoivat havainneensa enemmän arkipäivän rasismiin liittyviä ilmiöitä kuin vastaajat, jotka tulivat kulttuurisesti ja etnisesti heterogeenisemmiltä alueilta (Karjala ja Tatarstan). Arkipäivän rasismien yleisyyden alueellinen vaihtelu osoittaa, että se on riippuvaista alueiden kulttuurisesta ja historiallisesta tilanteesta ja myös niistä kokemuksista, joita vastaajilla on kohtaamisista vieraisiin kulttuureihin kuuluvien ihmisten kanssa.

Arkipäivän rasismien uusintaminen liittyy kulttuuriin ja ideologiaan. Joukkotiedotusvälineet, kirjallisuus, koulujen oppikirjat, erilaiset ideologiset symbolit ja arkipäiväisen kanssakäymisen käytännöt tuottavat arkipäivän rasismien rakenteen, joka muodostaa ”hallinnan kolmion”. Hallinnan kolmion osatekijät ovat vähemmistöihin kuuluvien omien kokemusten ja tiedon problematisoiminen, vähemmistöjen marginalisoiminen ja alistaminen. Arkipäivän rasismien muodot, kuten etninen nimittely, häpäisevät eleet, katseet ja ilmeet sekä etniset vitsit, vahvistavat ja tuottavat yhä uudestaan etnisiä stereotyyppioita ja etnistä hierarkiaa yhteiskunnassa. Etniset vitsit esittävät mielikuvia vieraista etnisistä ryhmistä, niiden kummallisista kulttuureista ja tavoista sekä heijastavat oman etnisen ryhmän ominaisuuksia. Kaikki nämä ilmiöt voivat johtaa valtaa vaille olevien etnisten vähemmistöjen sulkemiseen ulos tai eristämiseen oppilaitoksissa, vapaa-ajan harrastuksissa, julkisissa ja yksityisissä tiloissa, yhdistyksissä ja työpaikoilla. Ulossulkeminen ja eristäminen voivat johtaa myös vähemmistöjen jäsenten eristäytymiseen valtakulttuurin jäsenistä ja yhteisöistä (Sabour 2003).

Arkipäivän rasismi on prosessi, jossa rasismista tulee osa arkipäivän tilanteita kognitiivisten käytösten (ennakkoluulot) ja käyttäy-

tymisen (syrjintä) välityksellä. Nämä käytännöt aktivoivat etnisten ryhmien väliset valtasuhteet ja ne on organisoitu tavoilla, joita yksittäisten ihmisten on vaikea kontrolloida tai havaita. Arkipäivän rasismilla tarkoitetaan juuri sellaisia kohtaamisia eri etnisten ryhmien välillä, joissa ei jää epäselväksi se, kuka on ylempi ja kuka alempi ihminen. Yleisemmin voi sanoa, että arkipäivän rasismi tuottaa eri etnisten ryhmien väliset vallit-

sevat valtasuhteet ja samalla se perustuu näihin valtasuhteisiin (Essed 1991, 50). Kuitenkaan arkipäivän rasismi ei ole pelkästään enemmistön ”oikeus” vaan myös vähemmistöjen käytännöt voivat saada rasistisia piirteitä. Myös vähemmistöillä, joilla ei ole valtaa yhteiskunnassa voi olla ennakkoluuloja ja stereotyyppisiä käsityksiä vallassa olevasta, useimmiten enemmistön muodostavasta etnisestä ryhmästä.

Viitteet

- 1 Tämä artikkeli perustuu ”Erilaisuuden kanssa eläminen Venäjällä” tutkimushankkeen tuloksiin. Hanke kuuluu Suomen Akatemian Muuttuva Venäjä -tutkimusohjelmaan (<http://www.joensuu.fi/ktl/difference/index.htm>). Hanke toteutetaan vuosina 2004–2007. Tutkijaryhmään kuuluu jäseniä Joensuun yliopistosta, Karjalan valtion pedagogisesta yliopistosta, Petroskoin valtionyliopistosta, Herzenille nimetystä Pietarin pedagogisesta yliopistosta ja Kazanin teknologisesta yliopistosta sekä Krasnojarskissa sijaitsevasta Siperian liittoyliopistosta.
- 2 Tässä artikkelissa käytetään käsitettä ”etninen” ja sen johdannaisia (etnisyys, etninen ryhmä, etninen identiteetti, etninen diskriminointi) vaikka venäläisessä tieteellisessä keskustelussa puhutaankin useimmiten kansasta tai kansallisuuksista (kansallisuus, kansallinen ryhmä, kansallinen syrjintä).
- 3 Tietoja vastaajista ks. taulukko 1.
- 4 Käytämme käsitettä venäjänmaalainen (*rossijan*) venäläisen (*russki*) sijasta, koska tutkimukseemme osallistui suhteellisen paljon vastaajia, jotka eivät olleet venäläisiä, vaikka asuivat Venäjän federaation alueella ja olivat sen kansalaisia.
- 5 Uhrien kokemusten ottamien keskeiseksi lähtökohdaksi on tärkeää siitä syystä, että arkipäivän rasismien muodot ovat usein niitä tekevien mielestä viattomia ja siten voivat jäädä huomaamatta niin tekijöiltä itseltään kuin tutkijoiltakin. Tyypillisiä esimerkkejä tällaisista ilmiöistä ovat muun muassa etniset pilkkanimet ja loukkaavat etniset vitsit.
- 6 Haastatellut olivat karjalaisia, vepsäläisiä, azerbaidžanilaisia, tšetšenejä, gruusialaisia, romaneja, juutalaisia, avaareja, dargiineja, kumjukkeja, nogaita, ossetialaisia, tabasaranialaisia, venäläisiä, tšuvasšeja, uzbekkeja, turkmeeneja, tataareja ja mongoleja.
- 7 Kyselyssä vastaajia ei ole valittu satunnaisotoksella vaan tarkoituksenmukaisesti. Vastaajiksi valittiin koululaisia ja opiskelijoita siten, että he edustaisivat mahdollisimman laajasti erilaisia oppilaitoksia ja opiskelualoja. Koska kysely ei perustu satunnaisotantaan, sen tulosten yleistävyttä ei voi tilastollisesti osoittaa. Myöskään esimerkiksi tulosten tilastollista merkitsevyyttä ei ole mielekästä esittää. Tulokset kertovat siitä, miten 3996 venäjänmaalaisista koululaista ja opiskelijaa vastasi esitettyihin kysymyksiin eli ne kertovat tämän vastaajapopulaation tekemistä arkielämäänsä koskevista havainnoista, heidän mielipiteistään, asenteistaan jne.
- 8 Ikä, sukupuoli, syntymäpaikka, äidinkieli, kansallisuus, etninen ja kielellinen itseidentifikaatio, sosiaaliset suhteet, vanhempien ammatti ja koulutus, perhe-suhteet ym.
- 9 Luokka ”muut kansalaisuudet” koostuu kyselyn vastaajista, jotka eivät ole venäläisiä, tataareja, karjalaisia tai suomalaisia.
- 10 Vesa Puurosen tekemä haastattelu.
- 11 Tiina Sotkasiiran tekemä haastattelu.
- 12 Vesa Puurosen tekemä haastattelu.
- 13 Tiina Sotkasiiran tekemä haastattelu.
- 14 Vesa Puurosen tekemä haastattelu.

Lähteet

- Barker, M. (1981), *The New Racism*. London: Junction Books.
- Davies, C. (1990), *Ethnic Humor around the World: A Comparative Analysis*. Bloomington: Indiana University Press.
- Dictionary (2003) = *Dictionary of Race, Ethnicity & Culture*. Edited by Bolaffi, Guido, Bracalenti, Raffaele, Braham, Peter & Gindro, Sandro. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage. 2003.
- Draitser, Emil (1997), *Taking Penguins to Movies: Ethnic Humour in Russia*. Detroit: Wayne State University Press.
- Essed, Philomena (1991), *Understanding Everyday Racism. An Interdisciplinary Theory*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage.
- Harinen et al. (2005), Membership Contests: Encountering Immigrant Youth in Finland. – *Journal of Youth Studies* 8:3, 281–296.
- Ksenofobija (2007) = Ksenofobija, razism, etnitseskaja diskriminatsija: itogi 2006 goda, 2007. <http://www.antisemitismu.net/site/site.aspx?STID=293865&SECTIONID=154543&IID=362467>.
- Miles, Robert (1994), *Rasismi*. Tampere: Vastapaino.
- Parekh, Bhikhu (2000), *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Basingstoke: Macmillan.
- Podrostki (2007) = *Podrostki i junošestvo v mnogonatsionalnoi Moskve: formirovanije etnitseskogo samosoznanija i mežetnitseskikh otnošenii*. Informatsionno-analitičeski bjulletin 3. Sostav. V. Šapiro et al. Moskva: Institut sotsiologii Rossijskoi akademii nauk, 2007.
- Prestuplenija (2007) = Prestuplenija na potšve nenavisti v Rossii (XI.06–IV.07): kratki analiz, statistika, rekomendatsii. <http://xeno.sova-center.ru/29481C8/926ABFB>.
- Puuronen, Vesa (2003), Arkipäivän rasismi Suomessa. – *Monenkirjava rasismi*. Toim. Raisa Simola ja Kaija Heikkinen. Joensuu: Joensuu University Press, 193–209.
- Rastas, Anna (2004), Miksi rasismien kokemuksista on niin vaikea puhua? – *Puhua vastaan ja vaieta: Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Toim. Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala. Helsinki: Gaudeamus, 33–55.
- Sabour, M. (2003), Toiseuden kohtaaminen: Afrikasta tulleiden maahanmuuttajien integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan. – *Monenkirjava rasismi*. Toim. Raisa Simola ja Kaija Heikkinen. Joensuu: Joensuu University Press, 87–119.
- Sokolovski, Sergei (2000). Razism, razialism i sotsialnyje nauki v Rossii. – *Razism v jazyke sotsialnyh nauk*. Sostav. V. Voronkov, O. Karpenko, A. Osipov. Sankt-Peterburg: Aleteja.
- Todorov, T. (1989), *Nous et les autres: La reflexion francaise sur la diversité Humaine*. Paris: Seuil.